

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

ABDULLAH İBN ABBAS (R.A.) VE TEFSİRİ

Mustafa ÇETİN

Hız. Peygamber (S.A.V.)'in ashabı içerisinde, Kur'an-ı Kerimî tefsir etme, İlahî Kelâm'ı anlayıp anlatma konusunda haklı bir şöhrete sâhibolan Abdullah İbn Abbâs (68/687-688), Hicretten üç yıl önce mekkede doğmuş, yetmiş yaşında iken Tâifte vefat etmiş ve oraya defnolunmuştur¹.

Devrinin pek çok ilimlerinde büyük bir dereceye ulaşan bu değerli zât; «Bahru'l - İlm², hibr³, tercümânü'l - Kur'ân⁴» gibi adlarla yâdedilmiştir. İbn Abbas, Kitabullah'ın manalarını anlamada ve ictihadda büyük bir pâyeye nâil olmuştur⁵. Bunun için fetva verme ve Kur'an'ı tefsir etme hususlarında reislik derecesine yükselmiştir. Hız. Ömer sahabenin büyükleri ile birlikte onun ilim meclisinde oturur; ondan istifâde eder ve şöyle derdi: «Sen, gençlerimiz arasında yüzü ve ahlakı en güzel, Kitabullah'ı anlama husûsunda en bilgili olanısın⁶.

(1) Muhammed İbn Sa'd, et - Tabakatü'l - Kübrâ, Beyrut 1957, 2, 365, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec İbnül Cevzî, Sıfatü's-Safve, Haleb 1969, 1, 746; Ebu İ - Fidâ İsmâil İbn Kesir, el - Bidâye Ve'n - Nihâye Fi't - Tarih, Mısır 1358, 8, 295; Kâtip Çelebi, Keşfü'z - Zünün, İstanbul 1941, 1, 429; Muhammed Hüseyin ez - Zehebi et - Tefsir ve'l - Müfissirün Mısır 1976, 1, 65; Aynî, Mahmud İbn Ahmed İbn Mûsa, Umdetü'l - Karî Şerhu Sahih'ül - Buhâri, İstanbul 1308, 7, 660; Prof. Fuat Sezgin, (Geschichte Des Arabischen Schrifttums) GAS Band Leiden 1967, 1, 27; (arapça ter) Muhammed Fehmi ve Fehmi Ebu'l - Fadl, Tarihu't - Tûrâsi'l - Arabî, Mısır 1957, 1, 43; Doç. Dr. İsmâil Cerrahoglu, Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, Ankara 1968, 97; Mustafa Çetin, Kur'an-ı Kerim'i Anlama Usûlü, İzmir 1980, 80.

(2) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 120 - 121; el - Bidâye, 1, 272; Sıfatü's - Safve, 1, 746.

(3) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 123, et - Tefsir, 1, 65.

(4) Ebû Nuaym Abdillâh el - İsbahâni, Hilyetü'l - Evliyâ Ve Tabakatü'l - Asfiyâ, Beyrut 1967, 1, 316; Sıfatü's - Safve, 1, 749.

(5) Celâlüddin es - Suyûtî, el - İtkan Fi Ulûmi'l - Kur'an, Kahire 1279, 2, 188, et - Tefsir, 1, 65.

(6) et - Tefsir, 1, 65.

Hız. Peygamber, İbn Abbas için : «Allahım, Abdullah'a Kitabı ve hikmeti öğret»⁷, «Alah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret»⁸ diye düâlar etmiştir. Yine, Hız. Peygamber o'nun hakkında : «İbn Abbâs ne güzel Kur'an tercümânıdır»⁹ buyurarak Kitabullah üzerindeki ihtisâsını ifâde etmişlerdir. Bu büyük sahabî, bizzat kendi lisâniyle : «Ben Muhâcir ve Ensardan, sahabenin ileri gelenlerine, Hız. Peygamberin savaşlarını ve Kur'anda nâzil olan şeyleri sorardım. Onlardan hangisine gitsem, Rasûlüllah'a yakınlığımdan dolayı beni iyi karşılar ve sorduklarıma şevkle cevap verirdi»¹⁰. Bu da göstermektedir ki, İbn Abbâs ilmini yalnız Hız. Peygamberden değil, aynı zamanda sahabeden de almıştır. O, daha çok şu üç zattan ilim elde etmiştir; bunlar: Hız. Ömer, Hız. Ali ve Hız. Übeyy İbn Ka'b (R.A) dir¹¹. Kendisine sahabe çok büyük bir itimadda bulunur, bir çok hususlarda o'nun kavli ve re'yi ile hükmederlerdi. Tâvûs (Ö. 106/724) un İbn Abbâs hakkında şöyle dediği naklolunmaktadır: «Ben şu çocukla, yâni İbn Abbâs ile berâber bulundum; Hız. Peygamberin ashabının büyüklerini terkettim. Onlardan yetmiş kişinin bir hususunda ihtilâf ettiklerini gördüm. Hepsî de, o'nun sözüne müracaat ettiler»¹². O, el - Bakara sûresini okumuş ve öyle güzel bir şekilde tefsir etmiştir ki, şâyet, RUM - (Bizans) lar ve Türkler...onu dinleselerdi, muhakkak müslüman olurlardı¹³. Hız. Ali O'nun hakkında: «İbn Abbâs, ğayba, sanki ince bir perdeden bakardı» diyerek, o'nun Kur'an'ı tefsir edişini takdir etmiştir¹⁴.

Hülâsa, Abdullah İbn Abbâs'ın hayâtı ilmi bir hayattı. O, Rasûlüllah'ın yanından hiç ayrılmıyor, Kitap ve Sünnetin hü-

(7) Muhammed B. İsmâil, el - Câmîu's - Sahih İstanbul 1311, (Babu Menâkıbi'l - Ensâr), 4, 217; (Kitâbü'l - İtisâm) 8, 138. Ayrıca hadislerin mana ve şerhleri için bakınız: Umdetü'l - Karî, 1, 453-456; 7, 660; İbn Hacer el - Askalânî, Fethu'l - Bârî bi Şerhi Sahîhi'l - Buhârî, Bulak 1300, 7, 78; el - Kas tallânî, Şihâbüddin Ebu'l - Abbâs, İrşâdü's - Sârî Fî Şerhi Sahîhi'l - Buhârî, Mısır 1307, 6, 162.

(8) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 119; Müsnedü'l - İmâm Ahmed b. Hanbel, Beyrut 1969, 1, 214; Sıfve, 1, 746.

(9) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 120; Hilâyetü'l - Evliyâ, 1, 316; el - İtkan, 2, 187.

(10) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 124.

(11) el - Bidâye, 8, 298-299.

(12) Tabakatu İbn Sa'd, 2, 121, et - Tefsir, 1, 66.

(13) el - Bidâye, 8, 299; et - Tefsir, 1, 67.

(14) et - Tefsir, 1, 67.

küm ve inceliklerine vâkıf olma yolunda bütün gücü ile çalışıyordu. Bir tek hakikat ve meseleyi öğrenebilmek için uzun ve yorucu meşakatlere katlanmaktan geri durmuyordu. Bellediği esasları tatbik etmek onun en başta gelen vazifesi idi. İbn Abbâs, öğrendiklerini başkalarına öğretmeyi ifâsı gereken bir görev telakkî ediyor. İslâm'ın yüce gerçeklerinin tatbik edildiğini görmekten büyük bir mutluluk duyuyordu.

Bu mümtâz zat, imâmet ve siyâsetle az meşgûl oluyordu. Kendisini Hz. Ali, Basra Vâlisı yaptı. Bu görevde bir yıl kaldıktan sonra, ayrıldı ve Tâif'e döndü. Bir de, Mısır, Mağrib, Cür-can, Taberistan ve Kostantiniyye feth ordularında bulundu¹⁵.

Gerçekten İbn Abbâs, arapçanın bütün kaide ve esaslarını, fesâhat ve belâgat yönlerini gâyet iyi biliyordu. Bilhassa, Kur'an-ı Kerim'in muhtevâsının anlaşılmasına yarayan, O'nun derinliklerine nüfûz imkânı sağlayan ilimlere hakkiyle vâkıfdı. O'nun hakkında söylenebilecek en hayırlı sözlerden birisi, Abdullah İbn Ömer (R.A.) in şu veciz sözüdür. «İbn Abbâs, Hz. Peygamber (S.A.V.)in ümmeti içerisinde, Yüce Allah (cc) tarafından indirilen Kur'an'ı bilme husûsunda en âlim zattır»¹⁶.

İbn Abbas (R.A.)'ın İlimlerde İhtisasının Sebepleri :

İbn Abbas'ın ilmî şöhretinin sebeplerini ve çeşitli ilimlerde mütehassis olmasının âmillerini şöyle özetlemek mümkündür:

1— Hz. Peygamber (S.A.V.)in düâsına nâil olması,

2— Hz. Peygamberin hâne-i sâdetlerinde yetişmiş olması ve temyiz çağında ondan ayrılmamış bulunmasıdır. Bu sûretle o, pek çok konularda görgü ve bilgi sâhibi olmuştur,

3— Hz. Peygamberin vefatlarından sonra, sahabenin büyükleri ve ilimde otorite olanları ile beraber bulunması: Onlardan ilim elde ediyor, bildiklerini onlara naklediyor; Rasûlüllah'ın

(15) Târihu't - Tûrâsi'l - Arabî, 1, 43; et - Tefsîr ve'l - Müfessirûn, 1, 67; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Târihi (Tabakatü'l - Müfessirîn), Ankara 1955, II, 65.

(16) İbnü'l - Esir, Üsdü'l - Gâbe Fi Marifeti's - Sahâbe, el - Mektebetü'l - İslâmiyye, tarihsiz, 3, 192-195; Târihu't - Tûrâsi'l - Arabî, 1, 43; et - Tefsîr ve'l - Müfessirûn, 1, 67.

vefatları sebebiyle öğrenemediklerini, âdetâ onlardan geri alıyordu,

4— Arapçayı bütün edebi san'atlarıyla birlikte hıfzetmesi ve Kur'anın anlaşılmasında istişhâd olarak kullandığı arap şiirini iyi bilmesi,

5— Müctehid mertebesine ulaşması, ictihaddan çekinmesi, hak bildiği bir şeyi beyân etme husûsunda cesâret sâhibi olması; İbn Ömer (R.A.)'e bir gün bir adam geldi, şu âyetin mânasını soruyordu: «Semâvâtla arz bitişik bir halde iken biz onları birbirinden yarıp ayırdığımızı, her diri şeyi de sudan yarattığımızı o küfredenler görmedilermi? Onlar hâlâ inanmayacaklarmı?»¹⁷. İbn Ömer, ona: «Sen İbn Abbas'a git, sonra gel, onun söylediğini bana haber ver» dedi. Adam gitti, sordu. İbn Abbâs: Semâvât, retkan idi, yâni, yağmur yağmıyordu; arz da bitişikti, nebat bitmiyordu. Semâvat yağmur verdi, arzda da nebat bitti¹⁸ diye cevap verdi. Bu adam İbn Ömer'e tekrar vardı bunları anlattı. Bunun üzerine, İbn Ömer: «Ben, İbn Abbâs'ın Kur'an'ı tefsir etmek husûsundaki cesâretine hayret ediyorum diyordum: Şimdi anladım ki, ona ilim verilmiş» demiştir¹⁹.

İşte Abdullah İbn Abbas'ın tefsir sahasında ilerlemesi ve meşhûr olmasının sebep ve âmilleri bunlardır. Bütün bunlara bir de üstün akıl, isâbetli re'y, sarsılmaz ve sağlam bir din ve imân ilâve edilecek olursa, o'nun bu konudaki derecesinin üstünlüğü bir kat daha anlaşılmuş olur²⁰. Şimdi bu hususu biraz daha izâh edelim.

İbn Abbâs'ın Tefsirdeki Değeri :

Abdullah İbn Abbâs'ın tefsir sahasındaki değerinin üstünlüğü, bu konuda otorite olan zatların onun hakkındaki sözlerinden anlaşılmaktadır. İbn Abbas'ın kıymetli talebesi Mücâhid İbn Cebr el-Mekki : (Ö. 103) «O, bir âyeti tefsir ettiği zaman, onda bir nûr görüyordum» diyor. Yukarıda da ifâde bulunduğu üzere, Hz. Ali'nin İbn Abbâs'ın, gayba ince bir perdeden

(17) el - Enbiyâ, 30.

(18) Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir et - Taberî, Camiu'l - Beyân An Te'vîli «Âyi'l - Kur'an, Mısır 1954, 18-19.

(19) el - İtkan, 2, 188; et - Tefsir, 1, 68; Muhammed Abdü'l - Azîm ez - Zûrkanî, Menâhilü'l İrfân Fi Ulumi'l - Kur'an, Mısır 1372, 1, 483 - 484.

(20) et - Tefsir, 1. 68.

baktığını, Abdullah İbn Ömer'in, o'nun Hz. Peygamber'in ümmeti içinde, Kur'an'ı en iyi bilen bir zat olduğunu söylemeleri bu hakikati ifâde etmektedir.

Sahabe ve Tâbiûnun büyük çoğunluğu, Kur'an-ı Kerimde anlaşılması müşkil olan hususlarda onun sözlerine mürâcaat ederlerdi²¹. Taberî, Saïd İbn Cübeyr (Ö. 95/713) den şu haberi nakletmektedir: «Kûfe'de bir yahûdî, seni ilim tetebbû eden bir adam görüyorum, Mûsâ Aleyhisselâm iki müddetten hangisini ödedi²², bana haber ver, dedi. Ben de bilmiyorum; şimdi, «hibru'l - Arab'ın yâni, İbn Abbas'ın yanına gidiyorum, dedim. Mekte'ye geldiğimde, yahûdî'nin bu sorusunu kendilerine arzettim. İbn Abbas şöyle cevap verdi: «Mûsâ Aleyhisselâm, o iki müddetten çok olanını ifa etti; zira bir peygamber, vadettiği zaman vadinden dönmez, hattâ onu ziyâdesiyle yerine getirir». Saïd şöyle devam etti: «Irak'a döndüm, yahûdî'ye cevabı naklettim. O da, doğru söylemiş, Allah'a ve Mûsâ'ya indirilene yemin ederim ki, o hakikaten âlimdir» demiştir²³. ez - Zerkeşî de : İbn Abbas'ın tefsiri, diğer ashabın tefsirinden mukaddem ve üstündür» diyerek, onun tefsirinin kıymetini belirtmiştir²⁴.

Abdullah İbn Abbas, kendisine sorulan sorulara cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda, İslâmdan önceki durumu, hattâ insanın yaratılışından bile bahsetmiştir. Bu konularda, Ehl-i Kitaptan geniş ölçüde istifâde etmiş, özellikle Ka'bu'l - Ahbar'ın görüşleri kendisinin malzeme olarak işine çok yaramıştır. O, Müslüman olmuş bu zat ile Abdullah İbn Selâmdan bol bol rivâyetlerde bulunmuştur. Meselâ İbn Abbas, Ka'b'a, «Onlar (gök-

(21) Aynı eser, 1, 69.

(22) İki müddet meselesi: Şuayb Peygamber, kızını Mûsâ Aleyhisselâm'a verdi. O'nu sekiz yıl ücretli çalıştırmak üzere tuttu. Şâyet, bu hizmetini on yıla tamamlamak isterse, bunun Mûsa Peygamber tarafından bir lütf olacağını beyân etti. İşte İbn Abbâs, O'nun bir peygamber olarak, bu iki müddetten çok olanını yerine getirdiğini söylüyor. Bu husus, el - Kasas, 26, 27, 28, 29. âyetlerde anlatılmaktadır (Tefsiru't Taberî, XX, 68-69; et - Tefsir, 1, 69).

(23) Tefsiru't - Taberî, xx, 68-69; İgnaz Goldziher, Mezâhibü't - Tefsiri'l - İslâmî (Arapça terc. Dr. Abdülhalim en - Neccâr), Mısır 1955, 92-93; et - Tefsir, 1, 69.

(24) Bedruddîn Muhammed İbn Abdillâh ez - Zerkeşî, el - Burhân Fi Ulûmi'il Kur'an, Mısır 1957, 2, 157.

lerde ve yerde olanlar) gece gündüz ara vermeden O'nu tesbih ederler»²⁵ âyetinin mânasını soruyor, o da: «Onların tesbihlerinin, insanın nefes alıp vermesi gibi tabii ve fasılasız (ilham ile) olduğu şeklinde cevap veriyor»²⁶. Meymûne bint Ebi'l - Celd'in anlattığına göre, babası, her yedi günde bir Kur'an'ı ve her altı günde de Tevrat'ı yüzünden baştan sonuna kadar okurdu²⁷ İbn Abbâs, Ebu'l - Celd'e (Ceylân İbn Ferve) «berk»in mânasını sorup öğrenmişti²⁸.

İbn Abbas, Ehl-i Kitab'a sorular sorup bazı şeyleri öğrendiği için bir takım ithamlara da mârûz kalmıştır. O'na hücum edenlerin başında İgnaz Goldziher ile Ahmed Emin gelmektedir²⁹ Onlar, İbn Abbas'ın İslâmın rûhuna aykırı olan şeyleri de nakl ettiği gerekçesiyle tenkid etmektedirler. Bu tenkid ve hücumların mübâlağalı olduğunu ifâde den Muhammed Hüseyin ez - Zehebî, bizzat İbn Abbastan sözler naklederek O'nun tefsirinin sağlamlığını müdâfaa etmektedir³⁰. Abdullah İbn Abbas, Buhâri'nin nakline göre şöyle demektedir: «Ey Müslümanlar topluluğu! Ehli Kitab'a nasıl soru sorarsınız? Halbuki, sizin Hz. Peygamber'e indirilen Bu kitabınız, Allah'tan en yeni haberleri getiren ve hiç tahrife uğramamış olduğu hâlde okuduğunuz bir Kitaptır. Yüce Allah size haber vermiştir ki, Ehli Kitab, Allah'ın yazdığını tebdil ettiler ve Kitabı elleriyle değiştirdiler de «O'nu az bir değere değiştirmek için, «Bu Allah katındandır» dediler»³¹. Allah'ın bu ihbarı, sizi onlara soru sormaktan menetmezmi? Hayır, Allah'a yemin ederim ki, onlardan hiç bir kimsenin, size indirilen (Kur'an)dan soru sordugunu görmedik»³².

Burada İbn Abbas, Allah tarafından peygamberlere indirilen sözleri değiştirenlerden bahsetmekte, onlardan bir şey sorulup

(25) el - enbiyâ, 20.

(26) Tefsiru't - Taberî, xvii, 12-13.

(27) İbn Sa'd, Kitabü't - Tabakati'l - Kebîr (Eduard Sachau neşri) Leiden 1918, VII 1/161.

(28) Aynı eser, aynı yer.

(29) Mezâhibü't - Tefsir, 85; Ahmed Emin, Fecru'l - İslâm, Mısır 1965., 204.

(30) et - Tefsir, 1, 72-74.

(31) el - Bakara, 79.

(32) Sahihu'l - Buhâri, 3, 150; aynı eser, 8, 208. Hadis'in açıklaması için bknz: Muhammed b. Yûsuf el - Kirmânî, el - Kevâkibü'd - Derâri Fî Şerhi Sahîhi'l - Buhâri, Beyrut 1981, 25, 86-87; Umdetü'l - Karî, 6, 395-396.

öğrenilmesi ve tatbikat sahasına sokulmasının doğru olmadığını beyân etmektedir. İslâm'a dâhil olan kitâbileri kastetmemektedir³³. Yukarıda da görüldüğü üzere, müslüman olan zatlardan istifâde de bir beis görmemektedir. Zira, kendisi, onların görüşlerinden yeteri kadar yararlanmıştı.

Abdullah İbn Abbâs, Kur'anda vârid olan garib lâfızların mânalarının anlaşılmasına yarayan, câhiliye şiirine de mürâcat etmiştir. Zirâ, Kur'an'ın iyi anlaşılması husûnda câhiliye şiirinin önemli rolü olduğu, sahabe'nin büyükleri tarafından beyân edilmiştir. Meselâ Hz. Ömer (R.A.) ashaba : «Câhiliye devrine âit divanlara yapışınız, onlardan istifâde ediniz «demiş, kendisine», divanlarımız nelerdir», diye sorunlunca, «câhiliye şiiridir; onda Kitabınızın tefsiri, İlâhi Kelâm'ın mânaları vardır» şeklinde cevap vermiştir³⁴.

İbn Abbas, sahabe içerisinde şiirden en çok istifâde eden bir zattı. Kendisine Kur'andan bir şey sorulduğu zaman, ekseriya şiirle cevap verirdi. Bu konuda ondan peç çok nakiller yapılmaktadır. Nâfi İbnu'l - Ezrak (Ö. 65/684)ın sorduğu sualler ve İbn Abbâs'ın ona verdiği cevaplar, ondan rivâyet edilenleri içine almaktadır. Bunlar ikiyüze bâliğ olmuştur³⁵.

Ebü Bekir İbnu'l - Enbârî (Ö. 328/910), İbn Abbas'ın cevaplarının bir kısmını «Kitâbü'l - Vakfı ve'l - İbtidâ» adlı eserinde, et - Tabarâni (260/873-360/970) de el - Mücemü'l - Kebir'inde tahrîc etmişlerdir. es - Suyûti de, Nâfi İbnu'l - Ezrak ile İbn Abbâs arasında geçen bu muhâvereyi, yâni, İbn Abbas'ın istişhâd olarak ele aldığı bu şiirleri kaydetmektedir³⁶. Ebü Ubeyd (Ö. 223/837) de «Fedâilü'l - Kur'an» adlı eserinde İbn Abbâs'a Kur'andan bir şey sorulduğu zaman, âyetin tefsiri için şiirden istişhadta bulunduğunu nakletmektedir³⁷.

Netice olarak, Abdullah İbn Abbâs, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması uğrunda büyük gayretler sarfetmiş, Ehl-i Kitaptan ve eski arap şiirinden faydalanmasını bilmiş değerli bir zattır.

(33) Tefsirin Doğuşu, 98.

(34) Ebü İshâk eş - Şâtıbl, el - Muvâfakat Fi Usûli's - Şeria, Mısır (el-Matbaatü'r - Rahmâniyye) 2,88; et - Tefsir, 1, 74.

(35) et - Tefsir, 1, 75.

(36) el - İtkan, 1, 121-134.

(37) el - İtkan, 1, 121; Târihu't - Tûrâsi'l - Arabî, 1, 46

İbn Abbasdan Gelen Rivâyetler Ve Bunların Sıhhat Derece-leri :

Abdullah İbn Abbâs'dan çok sayıda rivâyet gelmektedir³⁸. Bu rivâyet edilen şeylerin sıhhat dereceleri üzerinde âlimlerin çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Kaynaklar, İbn Abbasdan gelen rivâyet tariklerini sekiz madde hâlinde zikretmektedirler³⁹. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1— Ali İbn Ebî Talha tarîki. Ahmed İbn Hanbel (Ö. 241/855) bu tarik hakkında: Mısırda tefsire ait Ali İbn Ebî Talha'nın rivâyet ettiği bir sahife vardır ki, bir kimse onu elde etmek için oraya kadar gitse, çok bir şey sayılmaz» demiştir⁴⁰. Ali b. Ebi Talhadan rivâyet edilen bu sayfaya Buhârî, es - Sahih'inde itimat göstermiştir. Yine, İbn Cerir et - Taberî, İbn Ebî Hatim (327/938) ve diğer sünen sâhipleri ondan istifâ etmişlerdir. Goldziher, Ebû Talha'nın İbn Abbâs ile görüşmediği, ondan hadis dinlemediği, ancak, Mücâhid veya Saïd İbn Cübeyr yolu ile hadis elde ettiği, dolayısıyla, bu tarik'in münkatı olduğu, itimâda şâyân bulunamayacağı gerekçesi ile tenkide yeltenmiştir. Kaynaklar, Mücâhid ve Saïd İbn Cübeyr gibi zatların itimad edilen râvileroldüğünü, İbn Hacer ve ez-Zehabi gibi otoritelerin bu tariki medhettikleri gibi, yukarıda zikredilen en büyük hadis bilginlerinin bu tarikten rivâyet etmelerinin de, onun sıhhatının delili olduğunu, Goldziher'in tenkidinin yersiz bulunduğunu zikretmektedirler⁴¹.

2— İbn Abbastan gelen rivâyet tariklerinin mütemed olanlarından birisi de, Kays b. Müslim el - Kûfi tarikidir⁴². Bu tarik, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

3— İbn Abbas'a ulaşan tariklerden birise de, İbn İshak (Ö. 150) tarikidir. Bu, ceyyid (sağlam) bir tariktir ve isnadı hasendir. Bu tarikten, et - Taberî, İbn Ebî Hâtim ve et - Taberânî, el Mûcemü'l - Kebirinde hadis rivâyet etmişlerdir⁴³.

(38) el - İtkan, 2, 188; et, Tefsir, 1, 77.

(39) et, Tefsir 1, 77-81; Menâhil, 1, 484-485.

(40) el - İtkan, 2, 188. Ali İbn Ebî Talha'nın Tefsir Sahîfesi için bknz. Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, İlähiyât Fakültesi Dergisi, 1969, XVIII, 55-75.

(41) et - Tefsir, 1, 78; Menâhil, 1, 485.

(42) el - İtkan, 2, 89; et - Tefsir, 1, 79.

(43) el - İtkan, 2, 189; et - Tefsir, 2, 79.

4— İsmâil İbn Abdirrahmân es - Süddiyyi'l - Kebir tariki. Müslim, dört sünen sâhibleri ile et - Taberî bu tarikten rivâyet etmişlerdir⁴⁴.

5— Abdü'l - Melik İbn Cüreyc tariki. Bu tarikten rivâyet edilenlerin, sâhibleri ile sahih olmayanlarını birbirinden ayırmak için, araştırma yapmağa ve dikkatle incelemeğe ihtiyâc vardır⁴⁵.

6— Dahhâk İbn Müzâhim tariki. Bu tarikten gelen rivâyetleri, et - Taberî ve İbn Ebî Hatim tefsirlerine almışlardır. Ancak, Cüveybir yolu ile gelenleri almamışlardır. Bu tarikten gelenleri, İbn Merdüye ve Ebu's-Şeyh İbn Hibbân tahrir etmişlerdir⁴⁶.

7— Atıyyetü'l - Avfi Tariki. Bu zaif bir tariktir. et - Tirmizi'nin bunu hasen kabûl ettiği de olur. İbn Cerr ve İbn Hatim bu tarikten hadis nakletmişlerdir⁴⁷.

8— Mukatil b. Süleymân tariki. Bu tarik zaif bir tariktir. Çünkü Mukatil, Mücâhid ve Dahhâktan rivâyet ettiği hâlde, onlarla görüşmeden bunu yapmıştır. Ahmed b. Henbel: «Şâyet Mukatil sağlam bir râvi olsa idi, onun tefsiri ne kadar güzel bir tefsir» demiştir⁴⁸.

9— Muhammed İbn es - Sâib el - Kelbî tariki. Bu zat, Ebû Salihten, o da Abdullah İbn Abbastan rivâyet eder. Bu isnâd cerh ve tâdilcilere göre zayıftır. Buna bir de muhammed b. Mervan es - Süddiyyi's - Sağır katılacak olursa, o zaman bu isnâd bir kizb silsilesi olur demektir⁴⁹.

İbn Abbâs'a Nispet Edilen Tefsirin Kıymet Derecesi :

Bu gün elimizde İbn Abbas'a atfolunan «Tenvîru'l - Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs» adlı orta boylu bir tefsir bulunmaktadır⁵⁰.

(44) el - İtkan, 2, 189; et - Tefsir, 1, 79.

(45) el - İtkan, 2, 189; et, Tefsir, 1, 179-80.

(46) el - İtkan, 2, 189; et - Tefsir, 1, 80.

(47) et - Tefsir, 180.

(48) Aynı eser, aynı yer.

(49) el - İtkan, 2, 189; et - Tefsir, 180.

(50) «Tenvîru'l - Mikbâs»ın çeşitli tab'ları arasında, Mısır 1316 târihinde basılanı, fihristle birlikte —400— sayfadır. Orta boy bir Kitap olan bu eserin kenârında, es - Suyûti'nin, Esbâbu'n - Nüzûl'ü ile Ebû Abdil-

Adı geçen eser, el - Kamûsu'l - Muhit yazarı, meşhûr âlim Ebû Tâhir Muhammed Yâkûb el - Firûzâbâdî tarafından cemolunmuştur. Bu tefsirin orijinali muhtelif kütüphânelerde bulunduğu gibi, çeşitli yer ve târihlerde tablaları yapılmıştır. İbn. Abbasdan tefsir siyâkında gelen bu rivâyetlerin çoğunu, Taberî Câmîu'l - Beyânında nakletmektedir. Yine diğer hadis mecmuaları onu ihtivâ ettiği gibi, el - Buhârîde, «Kale İbn Abbâs» ibâresi ile onun bir kısmını nakletmektedir. Muhammed Fuad Abdülbâki bu tefsiri: «Mücemu Garîbî'l - Kur'an müstahracen min Sahîhi'l - Buhârî» ünvanı altında toplamıştır⁵¹.

Tenvîru'l-Mikbâs'da İbn Abbasdan rivâyet olunan şeyler, Muhammed b. Mervân es-Süddiyyî's-Sağir'in, el-Kelbîden, onun Ebû Sâlihten, onun da İbn Abbâsdan rivâyetlerine dayanmaktadır. Yukarıda, Süddînin Kelbîden rivâyet durumunu kısaca gördük. İmâm eş-Şâfiî'nin: «İbn Abbasdan tefsir husûsunda, ancak yüz kadar hadisin sâbit olduğunu» söylediği rivâyet olunmaktadır⁵². Bu haber, İbn Abbâs'a nispet olunan tefsire, uydurmacılar tarafından ne kadar büyük bir cür'etle, çok sayıda şey eklendiğini göstermektedir⁵³.

Burada şunu belirtmek gerekmektedir: Abdullah İbn Abbas, sözünde ve yaşayışında kendisine itimad olunan bir zattır. Ayrıca sahabe, nakd-i Ricâl (hadis râvîlerini tenkîd)in hâricinde mütâlaa olunmakta, Hz. Peygamberin terbiyesinde yetişmiş bu mümtâz kişiler tenkîde tâbi tutulmamaktadırlar. Nakd, sonraki nesiller için söz konusudur. Sonra İbn Abbâs, bilmediği bir şey husûsunda söz söylemeği kerih görür, sükût ederdi⁵⁴. İbn Abbasdan - 1660 - Hadis naklolunması bazılarınca garîb karşılanmaktadır. Bu hadislerin çoğu, filî sünnete âittir. Yâni, zeki bir zat olan İbn Abbas, kısa bir müddet içerisinde, Hz. Peygamberin hallerine şahit olmuş, ince meselelere nüfûz edebilmiş, sonra da,

lâh Muhammed İbn Hazm'in, Mârifetü'n - Nâsîh'i bulunmaktadır. el - Firûzâbâdî (817/1414)nin bir araya getirdiği bu eserin muhtelif yazma ve basmaları için bkz: Brockelmann, Gal, I, 203; F. Sezgin, Gas, Band, I, 27; Târihu't - Tûrâsî'l - Arabî, 1, 46.

(51) Târihu't - Tûrâsî'l - Arabî, 1, 45.

(52) el - İtkan, 2, 189; et - Tefsir, 1, 82.

(53) et - Tefsir, 1, 82.

(54) İsmâil İbn Kesîr, Tefsîru'l - Kur'ani'l - Kerim, Beyrut 1969, 1, 5-6.

bunları nakletmiştir. Bunda garib karşılanacak bir durum yoktur⁵⁵.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu zatın ilmi oldukça geniştir. Kendisi, arab dili ve edebiyâtına, çeşitli kabilelerin şive ve lehçelerine hakkiyle vâkıf, eski arab şiirinden istifâde etmesini bilen, Ehl-i Kitâb'ın hâllerini iyi tanıyan, sahâbenin ileri gelen âlimlerinden birisiydi. F. Sezgin, İbn Abbasdan rivâyet olunarak meydana getirilen eserleri şöylece sıralamaktadır: 1— Tefsiru İbn Abbâs, 2— Garibu'l - Kur'ân, 3— Mesâilü Nâfi İbni'l - Ezrak, 4— el - Lügât fi'l - Kur'an, 5— Kasidetü medh, 6— Müsned, 7— Havassu Bazı'l-Ed'iye, 8— Düâü Süryâniye, 9—Hadisü'l-Mirâc⁵⁶.

İbn Abbas tefsirine karıştırılan şeyler, sonradan kıssacılar ve uydurucular tarafından katılmış şeylerdir. Bunların, derin ve ciddi bir etüd neticesinde, tenkid süzgecinden geçirilmesi gerektiğinde şüphe yoktur. Şimdiye kadar âlimlerimiz bu görevi yapmışlardır. Bundan sonra da, tefsir husûsunda İbn Abbasdan gelen rivâyetler hemen naklolunmamalı, sahîh olup olmadıkları tespit edilmelidir.

(55) Büyük Tefsir Târihi, 2, 68-69.

(56) Bu eserlerin yazma ve basmaları için bknz. F. Sezgin, Târihu't - Tûrâsi'l

- Arabi, 1, 45-47.

Hülâsa, Abdullah İbn Abbâs, Yüce Allah'ın Kitabı Kur'an-ı Kerimi en iyi anlayan sahâbilerdendir. Hz. Peygamberin yakını olması gibi bir mümtaziyetle, onun terbiye ve metodunu kavramış, Kur'an'ın prensiblerini ön plana alarak yaşamış bir zattır. O, tefsirde ve hattâ dirâyet tefsirinde öncülük etmiş, onun temelini atmış, sonraki nesillere örnek olmuş seçkin bir sahâbidir. Kendisine atfolunan «Tenviru'l - Mikbâs» bazı mühim problemleri halletmesi ve sonraki devirlere ışık tutması gibi yönlerden önemli bir tefsirdir.

Daha geniş bilgi için bknz: Kitabu't - Tabakati'l - Kebir (Eduard Sachau neşri) Leiden 1918, VIII 1/161; Müsnedü'l - İmam Ahmed b. Hanbel, 1969 Beyrat 1, 214 - 374; Muhammed İbn İsmâil İbn İbrâhim, et - Târihu'l - Kebir, Haydarâbâd, 1958, 5, 3 - 5; et - Tayâlisi, el - müs-ned, Haydarâbd 1321, s. 339-361; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, Hil-yetü'l - Evliyâ, Beyrut 1967, 1, 314 - 329; İbn Abdil'l Berr, el - İstiab mısır tarihsiz, 3, 933-939; İbn Hacer el - Askalâni, el - İsâbe, Kahire tahirsiz, 1, 141-152; İbnü'l - Esir, Üsdü'l - Çâbe, el - Mektebetü'l - İslâmiyye, 3, 192-195; ez - Zehebi, Tecridu Esmâi's - Sahâbe Beyrut, 1320; İbn Hacer, Tehzibü't - Tehzib. Haydarâbâd (Beyrut ofset), 5, 276-279 İbnü'l Cevzi, Sıfatü's - Safve Haleb 1969, 1, 746-758; Vaglieri, L. Veccia,) Encyclo-pédie de L'İslâm, nouvelle édition, Paris 1960, tom I, p. 41-42; Baron Carra De Vaux, Les Penseurs de L'İslâm, Paris 1923, 3, p. 263-265; Muhammed Cemâlüddîn el - Kasımî, Mehâsinu't - Te'vil, Mısır 1957, 1, 15-16; Yusuf Elyân Serkis, Mücemü'l - Matbaati'l - Arabiyye, Mısır, 1928, 1, 158; Hayruddin ez - Zirikli, el - Âlâm, Beyrut 1969, 4, 228-229.